містера Текерея, бо саме йому — якщо він прийме дар від цілковитої незнайомки — присвячую це друге видання «Джейн Ейр».

Каррер Белл
21 грудня 1847 року

ЗАУВАГИ ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Користаючись нагодою, яку надає мені третє видання «Джейн Ейр», я хотіла б знову звернутися до публіки й зазначити, що мої претензії на звання романістки обмежуються лише цим твором. Тож якщо мені приписують авторство інших художніх книг, на цю честь я не заслуговую й відмовляюся від неї на користь тих, кому вона має належати по праву.

Це уточнення посприяє виправленню помилок уже зроблених і допоможе уникнути хибних думок у майбутньому.

Каррер Белл
13 квітня 1848 року

ГЛАВА 1

Того дня годі було й сподіватися піти на прогулянку. Правда, вранці ми з годинку поблукали безлистою садовою алеєю, але по обіді (коли не було гостей, місис Рід обідала рано) холодний зимовий вітер нагнав такі темні хмари й пустився такий пронизливий дощ, що ніхто навіть не думав знову виходити надвір.

Мене це тішило: я ніколи не любила довгих прогулянок, а надто прохолодними надвечір'ями. Після них так нестерпно було повертатися додому у вогких сутінках, коли пальці на руках і ногах німіли від холоду, а серце стискалося від сердитого бурчання нашої няньки Бессі й від принизливого усвідомлення, що фізично я поступаюся Елізі, Джону й Джорджіані Рідам.

Згадані Еліза, Джон і Джорджіана товклись у вітальні довкола своєї матусі: вона напівлежала на дивані перед коминком і, оточена своїми мазунцями (у цю мить ті не сварилися й не ревіли), мала цілком щасливий вигляд. Моєї присутності в цьому колі вона не забажала, зауваживши, що «шкодує через необхідність тримати мене на віддалі, але допоки не почує від Бессі й не побачить сама, що я всіма силами прагну розвинути в собі приємнішу й щирішу вдачу, стати товариськішою й жвавішою дитиною — простішою, привітнішою в спілкуванні, словом, природнішою, — вона просто мусить відсторонити мене від привілеїв, призначених лише для вдоволених, щасливих діточок».

— А що сказала Бессі? Що я зробила?

— Джейн, я терпіти не можу, коли чіпляються до слів і лізуть із запитаннями. Це просто обурливо, як ти дозволяєш собі говорити про старших. Іди десь посидь і краще помовч, поки не навчишся бути ввічливою.

Вітальня межувала з їдальнею, де ми снідали, і я вислизнула туди. Там стояла книжкова шафа — я невдовзі заволоділа однією з книг, спершу переконавшись, що в ній багато малюнків, умостилася на диванчик, облаштований на широкому підвіконні, схрестила по-турецьки ноги й, майже цілковито запнувши щільні шерстяні штори, відмежувалася обабіч від світу.

По правий бік мене відгороджували пурпурові складки штор, по лівий — прозорі шибки захищали від похмурого листопадового дня, але не приховували його від мене. Гортаючи сторінки книги, я час від часу позирала у вікно на зимове надвечір'я. Удалині тягнулася бліда туманно-хмарна завіса, а одразу за вікном по розмоклій галявині й розтріпаних кущах нестямно хльостала злива, гнана в далеч нескінченними поривами вітру, що жалібно завивав між гілля.

Я знову взялася до книги — це було «Життя англійських птахів» Б'юїка. Загалом друкований текст мене не надто цікавив, але, хоч я була ще зовсім дитиною, деякі сторінки у вступному слові не могли не зачепити: там ішлося про місця проживання морських птахів, про «самотні скелі й миси», лише цими птахами й населені; про норвезьке узбережжя, від самого південного краю — мису Ліндеснес — до мису Нордкап на півночі всіяне острівцями.

Де піниться Північний океан,
Кипить довкола голих островів
Смутного Туле, й атлантичні хвилі
Розбурхано хлюпочуть об Гебриди.

Не могла я оминути увагою й описи суворих берегів Лапландії, Сибіру, Шпіцбергена, Нової Землі, Ісландії, Гренландії з «неосяжними просторами полярної зони, безлюдними, похмурими вмістилищами снігу й вічної мерзлоти, крижаними пустелями, нагромадженнями столітніх зим, що, немов Альпи під льодяним покровом, оточують полюс і зосереджують у собі стократ помножене заціпеніння лютих холодів». У мене виник власний образ цих смертельно-блідих світів — примарний, як і всі напівусвідомлені дитячі уявлення, що туманно зринають у маленькому мозку, але навдивовижу сильний. Слова на сторінках передмови увиразнювали ілюстрації в книзі, надаючи особливого значення скелі посеред спіненого розбурханого моря, розбитому човну, викинутому на безлюдний берег, холодному смертельно-блідому місяцю, що крізь щілини в хмарній завісі спостерігає за тим, як гине судно.

Цвинтар при церкві, надмогильна плита з вигравіюваним на ній написом, ворота, два дерева, низький горизонт, що його затуляла зруйнована огорожа, і молодик-серп, що свідчив про настання сутінок, породжували якесь непоясненне відчуття.

Два кораблі на застиглій гладі океану, над якою панував цілковитий штиль, здавалися мені морськими привидами.

Картинку з дияволом, що хапає злодія за торбину, я перегорнула якомога швидше — вона була занадто моторошною. Як і зображення чорної істоти з рогами, що, відчужено сидячи

на скелі, споглядала вдалині людський натовп, який скупчився довкола шибениці.

Кожен малюнок розкривав свою історію, часто незбагненну для моєї ще не сформованої свідомості й непідготовлених почуттів, але надзвичайно захопливу — як казки Бессі, які вона часом розповідала зимовими вечорами, коли нам щастило застати її в доброму гуморі. Тоді, присунувши столик для прасування ближче до коминка в дитячій кімнаті, вона дозволяла нам усістися довкола й, випрасовуючи рюші на сукнях місис Рід або плоячи мереживні краї її нічного чепця, тамувала нашу жадібну цікавість оповідками про кохання й пригоди, запозиченими зі старих казок і балад або ж (як я виявила пізніше) зі сторінок «Памели»[1] й «Генрі, графа Морлендського»[2].

Сидячи з Б'юїком на колінах, я була щаслива, наскільки взагалі можна було почуватися щасливою тієї миті. Єдине, чого боялася, це що мене перервуть, і так сталося зовсім скоро. Двері в їдальню відчинилися.

— Ти ба! Мадам Кислиця! — пролунав голос Джона Ріда, але хлопець одразу замовк, вирішивши, що кімната порожня. — Де вона ділася, хай їй трясця! — продовжував він. — Ліззі! Джорджі! — гукнув до сестер. — Джоан тут немає. Скажіть мамусі, що вона втекла під дощ, гадюка така!

---

[1] «Памела» (1740) — перший роман англійського письменника С. Річардсона (1689–1761) *(прим. ред.; далі — прим. пер., якщо не зазначено іншого).*

[2] «Історія Генрі, графа Морлендського» — скорочена і змінена Джоном Веслі (1703–1791), засновником методистської церкви, версія сентиментального роману «Вельможний дурень, або Історія графа Генрі Морлендського» Генрі Брука (1706–1783) *(прим. ред.).*

«Як добре, що я запнула штори», — промайнуло в голові. Я пристрасно бажала, щоб він не віднайшов моєї схованки. Утім сам би він ні за що не впорався з цим завданням: не вирізнявся ані кмітливістю, ані гостротою розуму. Але Еліза, ледве просунувши голову у двері, одразу ж заявила:

— Присягаюся, Джеку, вона за шторою.

Почувши це, я одразу ж вийшла, бо мене трусило від однієї лише думки, що згаданий Джек витягне мене звідти силоміць.

— Що ти хочеш? — боязко й нерішуче запитала я,

— Скажи: «Чого бажаєте, пане Рід?», — пролунало у відповідь. — А бажаю я, щоб ти підійшла сюди, — і, всівшись у кріслі, він жестом наказав мені підійти й стати перед ним.

Джон Рід був чотирнадцятирічний школяр (на чотири роки старший за мене, бо мені на той час лише виповнилося десять), великий і опасистий як на свій вік, тюхтій, із землистою нездоровою шкірою, грубими рисами широкого обличчя, великими й незграбними руками й ногами. За столом він постійно об'їдався, через що мав жовтяничний вигляд, затуманені й посоловілі очі та відвислі щоки. Зараз узагалі він мав бути в школі, але мамуся забрала його звідти на місяць-другий «через слабке здоров'я». Містер Майлз, директор, запевняв, що Джон був би цілком здоровим, якби йому з дому надсилали менше тістечок та інших смаколиків, але материнське серце не сприйняло такої грубої поради й схилилося до романтичнішої думки, що землистий колір Джонового обличчя — наслідок надмірної старанності та, ймовірно, туги за домом.

Джон мав не надто теплі почуття до матері й сестер, а мене ж узагалі ненавидів. Він залякував мене і знущався — і не двічі-тричі на тиждень, не раз чи два на день, а постійно.

Кожним нервом я відчувала страх, тремтіла кожною жилкою, варто було йому з'явитися десь неподалік. Бувало, що жах мене просто паралізував, бо я не мала що протиставити цим погрозам і побоям. Слуги не наважувалися піти наперекір молодому господарю й стати на мій бік, а місис Рід була незмінно сліпа й глуха: вона ніколи не бачила, як він лупцює мене, ніколи не чула, як знущається з мене, хоча він не раз удавався і до того, і до іншого просто в її присутності. Хоча частіше в неї за спиною.

Звикла підкорятися Джону, я підійшла до його крісла. Він хвилини зо три вправлявся в тому, що показував мені язика, висовуючи його, наскільки це було можливо, не пошкодивши кореня. Я знала, що невдовзі Джон мене вдарить, і, з жахом очікуючи цього удару, мимохіть розмірковувала, який же огидний і відразливий вигляд має той, хто готується його завдати. Можливо, він прочитав ці думки на моєму обличчі, бо ж раптом, не говорячи жодного слова, ударив мене так сильно, що я заточилася і, прагнучи зберегти рівновагу, відступила на крок-другий.

— Оце тобі за те, що зухвало відповідала мамусі, — сказав він, — і за те, що ховаєшся тут за шторами, як злодюжка, і за те, як дивилася на мене дві хвилини тому, ти, гадюко!

Звикла до Джонових знущань, зазвичай я і на думці не мала на них відповідати. Мене більше хвилювало, як витримати удар, що, поза всяким сумнівом, не забариться за словесною образою.

— Що ти робила за шторою? — запитав він.

— Читала.

— Покажи книжку.

Я повернулася до вікна й принесла звідти книжку.

— Як ти смієш чіпати наші книжки? Мамуся каже, що ти утриманка, у тебе ані гроша нема, твій батько тобі нічого

не лишив, тобі б жебрати, а не жити тут з нами, дітьми джентльмена, їсти те, що їмо ми, і носити одяг, за який платить наша мама. Зараз я покажу тобі, як нишпорити по моїх книжкових полицях, бо вони мої, і весь цей будинок мій — чи буде моїм через кілька років. Іди стань біля дверей, подалі від дзеркала й вікон.

Я скорилася, спершу не зрозумівши, що він замислив. Але побачивши, як він підніс книгу і прицілився, з наміром пожбурити її в мене, я інстинктивно відскочила, налякано зойкнувши. Але пізно: товстий фоліант просвистів у повітрі й збив мене з ніг. Падаючи, я розсікла голову об одвірок. Із рани потекла кров, я відчула різкий біль, але страх раптово зник — його витіснили інші почуття.

— Поганий, жорстокий хлопчисько! — викрикнула я. — Ти як убивця, як наглядач над рабами, як... як римський імператор!

Я прочитала «Історію Риму» Ґолдсміта й мала власну думку про Нерона, Калігулу та інших. Подумки я проводила паралелі, які, втім, у жодному разі не збиралася озвучувати.

— Що… що?! — заволав Джон. — Що вона сказала? Ви чули, Елізо, Джорджіано? Я все розкажу мамусі! Але спершу…

Хлопець рвонув до мене, я відчула, як він схопив мене за волосся й за плече. Але він накинувся на істоту, доведену до відчаю. Я справді бачила в ньому тирана і вбивцю. Відчувала, як по шиї стікають краплі крові і як рана пульсує різким болем, — і це все на якусь мить узяло гору над страхом, і я зустріла напад як скажена. Не знаю до пуття, що робили мої руки, але він викрикнув: «Гадюка! Гадюка!» — і заволав що було духу. Допомога не забарилася: Еліза і Джорджіана побігли по місис Рід,